

MIODRAG IBROVAC: TEODOR VALERIO I TEOFIL GOTJE, SLIKARI NAŠIH NARODNIH TIPOVA

Pojam koji je Zapad imao o našem narodu bio je oduvek izopačen i površan. Tome su, pored političkih razloga, često doprinosili i sami »putnici« koji su se predstavljali kao njegovi poznavaoi. U tom pogledu, na žalost, ni dan-danas nije mnogo bolje. Sredinom prošloga stoleća po gotovu. Za jednog umetničkog kritičara ugledne pariske *Gazette des Beaux-Arts* iz 1867, na primer, naš narod predstavlja »one još divlje rase, razbacane tamo-amo po našoj civilizovanoj Evropi: lutalički [!] i izumirući [!] živalj koji se sve više gubi ili postupno pretapa u krilu modernog sveta, odnoseći sa svojim izrazitim tipovima tajnu jednog života i jedne poezije kojima uskoro neće više biti mesta pod našim suncem«. Nije prilika da se ovde raspravlja o uzrocima tako nevernih, tako smešnih sudova; ali će svakako biti da je tome prvi uzrok neznanje, a zatim ono kratkovido gledište da je sve što se razlikuje od nas niže od nas. To ne znači međutim da nije bilo verodostojnih glasova o pravom biću našeg naroda. Dovoljno je samo pomenuti vidovitog Lamartina. Pri svem tom svedočanstva većine putopisaca, zvaničnih ili nezvaničnih, dobronamernih ili zlonamernih, kipte zabludama svake vrste. Može nas jedino »tešiti« što je to slučaj i sa ostalim Slovenima.

Jedna vrsta tih svedočanstava dosada je vrlo retko, i samo uzgred, proučavana: slikarski, grafički dokumenti iz naših krajeva, ilustracije naših predela i naselja, naših tipova i našeg narodnog života. O njima je još ponajviše bilo reči u ovom časopisu. Baš zato što su takvi dokumenti retki, njihov je značaj tim veći. Bez obzira na svoju umetničku vrednost, oni su davali mogućnosti zapadnom svetu da »vidi« našu zemlju i naše ljude, da bar donekle oseti svu veličinu otporne snage koju je naš narod kroz vekove pokazivao i kojoj ima da zahvali za svoj nacionalni opstanak.

Mi ovde dajemo samo jedno poglavlje iz knjige čiji bi naslov bio »Jugoslavija u očima francuskih umetnika«. Reč je ovoća puta o velikoj i značajnoj zbirci slika, akvarela i bakroreza Teodora Valerio, zbirci koja predstavlja jedan od najizrazitijih dokumenata te vrste o nama na Zapadu. I od naših umetnika, jedini koji bi se, posle Valvasora a pre Tomislava Krizmana i Ljube Ivanovića, mogao meriti sa Valeriom, to je njegov savremenik, rodoljubivi i zaslužni Anastas Jovanović (1817—1899), čija bi galerija portreta velikih Jugoslovena krasila naše Narodne Muzeje.

Vrednost Teodora Valerio isticana je ne samo u Francuskoj nego i u drugim zemljama. Njegove su zbirke prodavane u Parizu, Brislu, Liežu, Drezdi, Lajpcigu, Manhajmu, Beču (kod Artarie). Još na početku njegove kariere, zapazio ga je i ohrabrio Aleksandar Humbolt. O njemu je pisano

više puta, naročito u *Gazette des Beaux-Arts*. Tu mu je L. de Ronšo (Ronchaud) posvetio duži prikaz¹, u kome nalazi da su njegovi izraziti crteži, »rađeni vičnom i lakom rukom«, delo »posebnog dara umetnikovog da oseti i prikaže ljudske tipove strane našoj evropskoj civilizaciji [opet! to je isti hroničar koga smo maločas naveli] i tako-reći zalutale u nju«. Ali niko o Valeriu nije govorio sa toliko prodirnosti kao Teofil Gotje.

Pre nego što čujemo Gotjeov laskavi sud o nošnji i o fizionomiji naših narodnih tipova, upoznajmo se sa slikarom koji ih je tako dugo i tako predano proučavao, i koji je zaslužio da bude poznat kod nas.

I.

Teodor Valerio (Valerio), rođen 1819 u livnici Herseranz, blizu Lonvia (Longwy), u departmanu Mosel, odao se rano umetnosti i postao, već u petnaestoj godini, djak čuvenog slikara Šarlea. Sa njim je 1836 obišao Nemačku, Švajcarsku, Italiju, Siciliju, i otuda doneo crteže i akvarele koje je sa uspehom izlagao u Salonu 1838. 1842 zapažen je Valeriov portret Šarlea i njegove kćeri. Do 1851 izlagao je mahom predmete u genre'u.

Među tim početničkim radovima Teodora Valerio nalaze se već motivi iz naših krajeva. U njegovim zbirkama koje se čuvaju u grafičkom odeljenju pariske Narodne Biblioteke, u serijama modela rađenih za učenike umetničkih škola, ima više predmeta iz ribarskog života, datovanih 1843 i 1845 godine, iz Zadra, iz Bosne, iz Istre². Ali to su mahom konvencionalni, proizvoljni crteži.

Željan egzotičnih utisaka, Valerio je dobio od Ministarstva Prosvete jednu umetničku i naučnu misiju, i čitave dve godine, 1851 i 1852, proveo je na putu po Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, Bosni, duž Vojničke Granice. Za vreme krimskog rata, 1854, uspeo je, uprkos zaraze i ruskih kuršuma, da uđe u opsednutu Silistriju. Nadao se — kako priča Teofil Gotje po kazivanju samog Valeria — da će tamo među dobrovoljcima naići na tipove iz Azije i Afrike do kojih bi inače teško došao. I nije se prevario: u turskoj vojsci, koju je kosila kolera, bilo je Arnauta, Zebecks (?), Anatolaca, Kurda, Arabljana iz Damaska, Egipćana, egipatskih crnaca, stanovnika Jemena, i čak Indusa. Kao nekada slikar Dekan (Descamps) po tesnim ulicama Smirne, tako je i Valerio obilazio zagađene silistriske sokake, snimajući olovkom niz jeziyo živopisnih prizora i tipova, pored svih teškoća i opasnosti kojima je bio izložen. Poznato je da Koran ne dopušta slikanje ljudskog lika, i da prost muslimanski svet veruje da će onaj koga naslikaju umreti iste godine. Ovi istočnjaci pitali su zabrinuto

¹ XXII, 1867, 300-304 str.

² 1843, u seriji »Suite de grands croquis composés pour l'étude de la mine de plomb«, bez naslova: n° 11 (mladić, ribar, zaogrnut kabanicom, sa kukuljačom preko glave, i u glomaznim plitkim cipelama; pored njega krčag za vodu; u pozadini barka i deo krševa), n° 13 (predeo i grupa ličnosti iz Dalmacije); zatim u nekoliko serija njegovih »Études de genre«, od kojih neke »retouchées à l'aquarelle«, jedna »Uspomena iz Bosne« (n° 175: mala pastirka sa fesom, među ovcama i kozama), više drugih iz Istre: ribari i njihove žene koje pređu i pletu mrežu, iz Pirana, Izole, Kapodistrije (Kopra); iz 1845: n° 16, sa natpisom »Mali putnici« (dva dečka, od kojih jedan jaši osamarenog magarca a drugi ga goni, sa psom u sredini; u pozadini morski pejzaž zaliva sa ruševinama na brežuljku); n° 18, sa natpisom »Mornarev obed« (starac s lulom kome unuka donosi ručak).

slikara: »Šta ćeš raditi na dan strašnog suda, kada ti sva ta tela zatraže dušu?«

Pre nego što je stigao u Silistriju, Valerio se zadržao u Beogradu i u Bugarskoj, a pri povratku, u Rumuniji i u našim krajevima preko Dunava i Save. Sa ovoga pohoda doneo je u Pariz, pored bezbroj skica, četrdesetak velikih akvarela i toliko isto crteža, koji su privukli pažnju u pariskom Salonu i na Svetskoj izložbi slikarstva i vajarstva 1855³, i u Salonu 1857⁴ i 1859⁵.

Svoje akvarele i crteže Valerio je zatim izdao kao bakroreze, u nekoliko serija, pod naslovima: *Souvenirs de la Monarchie autrichienne*⁶; — *Croatie, Slavonie, Frontières militaires*⁷; — *Les Populations des Provinces danubiennes en 1854*⁸. Pored motiva iz Italije (iz Siene i Asize), izlagao je 1861 još tri bakroreza iz te serije, i tom prilikom dobio krst Legije Časti, pošto je ranije u tri maha bio odlikovan medaljama.

1864 Valerio je duže vremena proveo obilazeći Dalmaciju i Crnu Goru, i izložio niz akvarela i crteža, koje je iste godine izdao kao bakroreze u dvema novim serijama, pod naslovom: *La Dalmatie*⁹, i *Le Montenegro*¹⁰.

Mnogi od ovih crteža iz Dalmacije i Crne Gore objavljeni su 1878 godine — sa nekoliko novih skica — u velikom ilustrovanom delu Šarla Iriarta (Yriarte) *Les Bords de l'Adriatique et le Monténégro* (Venise, l'Istrie, le Quarnero, la Dalmatie, le

³ Pored magjarskih tipova, te godine su se nalazili među izloženim akvarelima: Ciganka iz Srbije, Srпкиnja iz Beograda (v. prilog br. 3), Hrvatica sa bosanske granice, a među bakrorezima: Serežanin iz Otočca, Serežanin iz Huma.

⁴ Pored ostalog, dva akvarela pod istim imenom: Srpski seljak; Gavaz srpskoga Kneza (prilog br. 2); Hercegovački pandur.

⁵ Akvarel: Devojka iz Beograda; bakrorezi: Srpski guslari (prilog br. 1), Serežanin sa Vojničke Granice.

⁶ Od trideset bakroreza iz Ugarske, izdatih u tri serije, trinaest imaju za predmet Sloake i Cigane.

⁷ Pod naslovima: Serežanin iz graničarskog puka u Slunju, Udata žena iz sela Skrada (prilog br. 8), Serežanin iz graničarskog puka u Otočcu, Žena pravoslavne vere iz okoline Zavalja (prilog br. 4), Božo Ratić (Božo Raatić) oberbaša slunjskih serežana (prilog br. 6), Uspomena na »Rastel« u Zavalju (prilog br. 5), Tri Bosanske katolikinje, Arambaša serežana iz Ogulina.

⁸ Pored četiri bakroreza iz opsednute Silistrije i iz Kalafata, tu su: Gavaz srpskoga Kneza (prilog br. 2), Udata Beograđanka (prilog br. 3), Srpski guslari (prilog br. 1), Srpski pandur; zatim još: Sami-paša iz Vidina, Derviche-tourneur, Serežanin sa vlaške granice, Vlaški dorobanc. Naknadno je uneta u ovu seriju Jevrejka iz Beograda (koje nema u zbirci pariske Narodne Biblioteke).

⁹ »Morlački« seljaci iz okoline Splita, »Morlačka« seljanka iz okoline Splita (prilog br. 11), Devojka iz Šibenika, Gradski stražar iz Šibenika (prilog br. 9 i 10), »Morlački« seljak iz okoline Splita, »Morlački« gajdaši iz Solina (prilog br. 13).

¹⁰ Čuvarka oružja, lulā i kolvki pred cetinjskim manastirom (prilog br. 20), Crnogorski senator (prilog br. 18), Devojka iz Njeguša (prilog br. 15), Sveštenik sa crkvenim barjakom (prilog br. 16), Pastirka sa albanske granice, Odlazak na trg u Kotor (prilozi 22 i 14), Garda crnogorskog Kneza, Unutrašnjost crnogorske kuće (crnogorska porodica), Crnogorski stražar, Brđanka (prilog br. 17), Naricanje pred cetinjskim manastirom (prilog br. 23), S trga na Cetinju. — Te i idućih godina izlagao je Valerio još akvarele: Crnogorac sa hercegovačke granice, Crnogorska porodica oplakuje svoje poginule pred cetinjskim manastirom, dve Bosanske Ciganke, Bosanska igračica, Crnogorke na Cetinjskom bunaru. — U knjizi Šarla Iriarta (v. dalje) objavio je, pored drugih drvoreza, i Dečka iz Njeguša, Crnogorca iz Grahovca, Mladu Crnogorku iz Riječke Nahije.

Monténégro, et la rive italienne)¹¹, jednoj od najvećih i najlepših francuskih knjiga o našem Primorju (vidi priloge uzete iz toga dela: br. 11, 12, 14-15, 16).

Pored toga, mnogi crteži Valeriovi ilustruju Uspomene s puta među Južne Slovence, od Žorža Pero, objavljene 1870 godine u popularnom časopisu *Le Tour du Monde*¹². Pored pejzaža magjarske puste i ciganskih tipova, tu su: skice seljanki i seljaka iz okoline Osijeka; jedan portret Štrosmajerov i »biskupska rezidencija« u Osijeku (oba crteža prema fotografiji); iz Bosne: jedan mali grad, muški i ženski tipovi hrišćana i muslimana; Hrvatice sa vojničke granice, jedna zadrugarska kuća; zatim: izgled Zagreba, jezero i švajcarski chalet u Maksimiru (prema fotografijama), seljak i seljanke iz okoline Zagreba; jedna peć; povratak s paše; rastel u Zavalju, gledan sa bosanske strane.

Najzad, u knjizi Viktora Tiso (Tissot) *La Hongrie de l'Adriatique au Danube, impressions de voyage*¹³, ima deset heliogravira od Valeria, koje prikazuju Magjare, Slovake i Cigane, pored nekoliko Poarsonovih crteža iz Hrvatske i Bosne. — Neke od Valeriovih crteža objavio je i poznati umetnički časopis *L'Artiste*.

Posle 1870, on izlaže mahom motive iz Bretanje. U Salonu za 1877 i 1878 mogao se ipak videti po jedan njegov akvarel iz Crne Gore¹⁴.

Teodor Valerio umro je 14 septembra 1879, u Višiu. Njegove akvarele i skice otkupila je francuska država još pre 1870, i oni se sada nalaze u Biblioteci Lepih Veština (*Ecole nationale supérieure des Beaux-Arts*, 14, rue Bonaparte), u dosjeu »Études sur les populations hongroises, slaves et valaques«¹⁵.

Njegova uljana slika »Crnogorska porodica oplakuje svoje mrtve« nalazi se u muzeju u Mecu, a jedan »Bugarški vojnik« u muzeju u Ruanu.

¹¹ Ouvrage contenant 257 gravures sur bois et 7 cartes. Paris, Hachette, 4e, 639 p. Valeriovih: 22 iz Dalmacije, 26 iz Crne Gore.

¹² Souvenirs d'un voyage chez les Slaves du Sud en 1868 par Georges Perrot, Dessins par M. Th. Valerio. *Le Tour du Monde*, 1870, t. XXI, 1er semestre, pp. 241-320. Ukupno 54 crteža.

¹³ Paris, Plon, 1883. 4e, 412 p.

¹⁴ Dictionnaire général des Artistes de l'Ecole française. T. II, Paris, 1885.

¹⁵ Od tih akvarela, osamdeset su iz 1851 i 1852, a četiri poslednja lista, sa deset portreta, iz 1854 godine. Od njih je četrdesetak posvećeno magjarskim tipovima, desetak Slovacima i Rusinima, trinaest Ciganima, sedam Rumunima; ima pored toga jedan Arnautin (datovan: »1854, Belgrad«), jedan Arabljanin, i jedan Kurd. Našem narodu pripada serija pod naslovom: »Populations slaves des frontières militaires et de Bosnie«, i to: n° 67, Božo Raatić ober bacha du régiment de Sluin (v. prilog br. 6); 68, Femme croate de Kerniak; 69, Serrechaner de Zavaglié; 70, Serschaner d'Ottobacz; 73, Berger des environs de Malyevacz; 74, Serrechaner de Malyevacz; 75, Femme grecque de Ségar. Bosnie; 76, Jeune fille grecque de Bosnie; 77, Jeune fille grecque de Bosnie; 78, Turc slave de Bosnie; 79, Femme catholique de Bosnie; 80, Chrétien de Bosnie; — 81, Prêtre serbe (1854, Belgrad): mlad sveštenik, golglav, zamišljen, blagog izraza lica; 84, Mlada Beograđanka u libadetu, s fesom (prilog br. 3).

Pored akvarela, ima dosje sa stotinu skica iz 1851-1852, od kojih polovina pripada našim narodnim tipovima. Mnoge od njih nisu izdavane kao bakrorezi, na primer: n° 41 do 43. Seljak i seljanke iz Zagreba; 46 i 47. Seljak i seljanka iz Drežnika; 48. Seljak iz Trnovca (Ternovacz); 50, Serežanin iz Maljevca (Malyevacz); 51, Seljak iz Petrovog Sela; 56 itd., panduri, hrišćani, muslimani (»Turci«), oficiri i vojnici, trgovci, deca iz Bosne; 85 i 98, Bosanske kuće; 100, Bosansko selo.

Dva Valeriova akvarela ima Muzej u Banjeru (Bagnères).

Danas se po umetničkim antikvariatima retko nalazi po koji od njegovih bakroreza. Ima ih desetak zagrebački Arheološko-historijski Muzej i zagrebačka grafička zbirka Sveučilišne Biblioteke, dvadesetak potpisani u svojoj zbirci, nekoliko G. Dr. Milan Radosavljević, guverner Narodne Banke. Svaki od tih bakroreza (čiji ukupan broj ne prelazi stotinu) otisnut je u svega sto pedeset primeraka, pa je kliše »brisan«.

Valerio je još za života uživao lep glas. Žorž Pero kaže: »Niko bolje od G. Valeria ne poznaje i niko duže nije obilazio unakrst dunavski basen«; a Šarl Iriart: »G. Valerio, svojim dugim boravkom po slovenskim krajevima, jedan je od retkih umetnika koji su iskoristili ovaj bogati majdan«. Odista, najbolje Valeriove stvari, one kojima je stekao ime, pripadaju serijama crteža iz naših zemalja. Ovaj zanimljivi *petit-maitre romantique* može se smatrati kao najplodniji i najuspeliji strani slikar naših narodnih tipova.

Rađeni »s prirode«, na licu mesta, sa velikom savesnošću i ljubavlju, njegovi portreti govore u isti mah oku i srcu. Jer pod izrazitim crtama ovih lica, pod živopisnom nošnjom, umetnik je težio, i uspevao, da otkrije njihovu dušu, onu prisnu poeziju kojom je nadahnut svaki njihov stav. Koliko je on tu ulagao truda, svedoče mnogobrojne studije, skice, koje su mu služile za kompozicije, i o kojima govore hroničari njegovih izložaba¹⁶. Valerio je, pored portreta, davao i vernu sliku predelâ, grupâ (ljudi, ženâ, dece), nošnje, oružja, konjâ, stadâ. Modeli su mu uvek bili stvarne ličnosti. Za mladog crnogorskog popa-barjaktara kaže Ronšo da se odlikovao u više bitaka i bivao tri puta ranjavan (p r i l o g br. 16). Ispod skica dvojice muslimana zabeležena su imena: »Meho Mičić, Turc aus Bihać und mein Arendator«; »Useinaga Kurtagić, Mohamedaner«, uz imena turskom azbukom. Izvesne tipove, naročito ženske, izgleda da je slikar malo idealizovao, ali ostajući pri tom uvek u tonu. Na to ga je, u ostalom, navodila lepota naših žena, naročito u Crnoj Gori, klasična pravilnost njihovih crta i patriarhalna otmenost njihovog držanja. Za »Čuvarku oružja pred cetinjskim manastirom« (p r i l o g br. 20) Ronšo nalazi da »rezimuje ceo život ovoga plemena«; a za pratioc crnogorskog senatora, da »u svojim traljama izgledaju još ponosniji nego i sam senator«. Nije čudo što se, ovde-onde, nazire i naličje naše patriarhalnosti, na primer u grupi koja silazi sa crnogorskih krševa na trg u Kotor: dok čovek mirno korača sa zabačenom puškom iza vrata, žena pored njega, »kao domaća životinja«, posrće pod svojim teretom (p r i l o g br. 14).

Sa kakvim su zadovoljstvom gledani ovi gordi predstavnici naše zemlje, najbolje pokazuju oduševljene hronike koje im je u dva maha posvetio Teofil Gotje.

II.

Književna istorija smatra Teofila Gotje kao jednoga od najranijih i najpotpunijih predstavnika teorije umetnosti radi umetnosti. Njemu je Bodler posvetio svoje *Cveće zločesti* kao »nepogrešnom pesniku, savršenom čarobniku francuske književnosti«. Njegova zbirka *Émaux*

¹⁶ Pored Gotjea, L. de Ronšo u *Gazette des Beaux-Arts*, 1867, XXII, str. 300-304.

Théophile Gautier (1811—1872)

et Camées jedna je od najljepših u francuskoj poeziji XIX stolecā. Gotjeov interes za naš narod povećava naš interes za njega.

Ovaj umetnik, koji je dao čuvenu izjavu da za njega »vidljivi svet postoji«, bio je ne samo pesnik nego i slikar. Iz ranog detinjstva pohodio je ateljee, i celoga veka pisao izveštaje o slikarskim izložbama.

Pišući o akvarelima i crtežima Teodora Valerio, posredno je govorio i o našim narodnim tipovima koje oni predstavljaju. Jer, ma da je dosta putovao, Gotje nije nikad dolazio u našu zemlju. Bio je u Španiji, Italiji, Africi, Engleskoj, Belgiji, Holandiji, Nemačkoj, Švajcarskoj, Rusiji. Za Carigrad je putovao, 1851, morem, preko Malte i Grčke. Njegovo veliko interesovanje za Istok, daljni i bliski, ogleda se u njegovoj poeziji, zatim u jednoj dramskoj sceni, pa u putopisima, naročito u knjizi *Constantinople* (1853, u dve sveske), u predgovorima *Doketovoj Živopisnoj Turskoj*¹⁷ i *Nervalovom Putu na Istok*, najzad u prikazima Valeriovih akvarela. Godila mu je ta zemlja sunca, sfinga i himera. Carigrad mu je izgledao lepši od Napulja. U njegovoj prirodi bilo je nečega fatalističkog. Poznata je Nadarova karikatura »Gotje-paša«, gde pesnik, sa fesom na glavi, puši, okružen svojim omiljenim mačkama. U toj umetničkoj ljubavi za Turke (i za mačke), on je preteča Pjera Lotia.

Gotjeovi su putopisi možda najlepše strane njegove obilne proze. Neobičan putnik, on se interesovao samo za spoljni izgled, za živopisnu crtu, potpuno ravnodušan za svu sociologiju i politiku. »Uvek sam žalio, — piše on sa svog puta s one strane Pireneja, — što Mavri nisu ostali gospodari Španije, koja je svakako izgubila njihovim progonstvom«. U Granadi je izmolio dopuštenje da stanuje u Alhambri, gde je proveo četiri

¹⁷ W.-A. Duckett, *La Turquie pittoresque (histoire, moeurs et description)*, Paris, 1855.

dana i četiri noći, za koje kaže da su »najslađi časovi u njegovom životu«. Razume se da je bio oduševljen koridama. Plakao je pri povratku u Francusku, »zemlju izgnanstva«. Kad ga je Delfina Gej (Gđa Žirarden) pakosno-naivno zapitala: »Teo, zar u Španiji nema Španjolaca?«, on je odgovorio sasvim ozbiljno: »Ja putujem da ostvarim svoj san, da promenim kožu... Putovao sam u Carigrad da bih na tenane postao musliman; u Grčku, radi Partenona i Fidijske; u Rusiju, radi snega, ajvara i vizantiske umetnosti; u Egipat, radi Nila i Kleopatre; u Napulj, radi zaliva i Pompeje; u Veneciju, radi Svetog Marka i duždeve palate«. A drugom prilikom: »Kažu mi: »U vašoj Rusiji nema Rusa!« A što će, koga vruga? Zar sam ja video Ruse? I ja sam bio Rus u Sankt-Petersburgu, kao što sam Parižanin na bulevarima!... Čovek je, u ostalom, svuda čovek, i na svima geografskim širinama jede ustima a uzima prstima; u svima zemljama jači ubija mačem slabijega a ljubavna veština ne menja se od severnog pola do južnoga«.

Da je video našu zemlju, i naše stare crkve, ne bi nas svakako pomenuo samo među primitivcima kao što čini u jednom pismu iz Venecije, gde kaže oduševljavajući se Atinom: »Atina me je zanela. Pored Partenona, sve izgleda varvarsko i grubo. Čovek se oseća kao Muskogulđ (Muscogulge), Uskok i Mohikanac pred ovim mermernim kipovima tako čistim i tako zračno vedrim«. Teši nas što dodaje: »Na povratku iz Atine, Venecija mi se učinila trivialna i smešno dekadentna«.

Među Gotjeovim pesmama nalaze se dve, objavljene pod naslovom *Guzla* u listu *La Presse* 1845¹⁸, i namenjene kompozitoru Felisjenu Davidu, koji ih je stavio u muziku, kao i mnogi drugi kompozitori posle njega. Jedna od njih opeva ljubav odaliske prema đaurinu:

J'aime un fez écarlate
De sequins frémissant,
Où partout l'or éclate,
Où reluit le croissant:
La fontaine où l'eau cause;
L'arbre en fleur où se pose
L'oiseau cher à la rose
Pour conter son amour;
Mais au ciel ou sur terre,
Le trésor que préfère
Mon coeur jeune et sincère,
C'est ton coeur, blond giaour!

Nekoliko godina posle ovih bajronovskih prisećanja, Gotje se prvi put bavi nama, prikazujući, u istom listu, 2 aprila 1849, komičnu operu *Žerara de Nerval Crnogorci*. Smatrajući Nervalov fantastični libreto kao istinit, ne samo kao verovatan, on živopisno i sa simpatijom tumači tobožnje crnogorske tipove. Jedan od njih, po imenu Ziska (!), kome vise gusle na plećima, podseća ga »na pesnike pevače kao što je Hiacint Maglanović čije je balade i improvizacije prikupio (!) Merime, i koji u modernoj školi pokazuje kakvi su mogli biti nekada bardi i truveri«. »Crna Gora, Bosna, Hercegovina — objašnjava ozbiljno »dobri Teo« — prepune su utvari, vampira, Aspiola, vukodlaka: verovanje u urokljive oči vlada tamo bez pogovora...«

¹⁸ 28 aprila. I iste godine u *Poésies complètes*, sa drugim naslovima.

Ostavljajući za drugu priliku da se bliže upoznamo sa Nervalovim Crnogorcima, o kojima je, u ostalom, već pisano¹⁹, zadržaćemo se na Gotjeovom prikazu akvarelâ Teodora Valerio.

O njemu je Gotje pisao u dva maha, 1854 i 1855, u listu *Moniteur universel*²⁰, i te članke je preštapao 1856 u drugoj svesci svoga izveštaja sa pariske Svetske izložbe slikarstva i vajarstva: *Les Beaux-Arts en Europe*, i 1877 u prvoj svesci svoje knjige *L'Orient*²¹.

On prvo hvali Valeria što se nije, kao drugi umetnici, ograničio na Italiju i Španiju, nego se »hrabro uputio kao eksplorator kroz krajeve tako-reći isto toliko nepoznate [vierges] kao što su američke prašume, ma da zauzimaju veliku površinu Evrope i čine sastavni deo jedne civilizovane carevine«. Posle dvogodišnjeg bavljenja, Valerio je doneo »celu Ugarsku u svom portfelju, u akvarelima retko verodostojnim i nenadmašno izrađenim«.

Dok je Gotje sa uživanjem razgledao bogati album iz ovih »polu-istočnjačkih krajeva austrijske monarhije«, Valerio mu je pričao svoj put, tako da je pesnik »iz tih jasnih i živih primedaba« sastavio »jednu vrstu teksta potrebnog za dobro razumevanje figura«.

Najpre opisuje Ugarsku i njenu pustu, sa dermovima, sa baruština, koje se sijaju na suncu i iznad kojih preleću barske ptice, pustu koju poredi sa Saharom; zatim posebice »Ribare na Tisi«, »Magjarskog pastira«, »Cigane svirače«, druge magjarske tipove.

Prelazeći sa magjarskih ravničara na Slovene, Gotje nam prvo predstavlja jednog »šerežanina« [sergent], podoficira iz Otočca, koji mu izgleda »melez hrišćanina i muslimanina«: »Ugasito crven turski grudnjak, crven burnus [ogrtič sa kukuljačom], prugasti silav nadeven arsenalom jatagana i noževa [na slici se vide samo jedan jatagan i dva pištolja], mamelučke [široke] čakšire, opanci, o ramenu karabin sa ukrašenim kundakom — čine njegovu opremu; glava, sa crvenom kapom, preplanula je, smela i ponosita«²².

Drugi serežanin izgleda mu pravi Turčin, ridih brkova, »sa izrazom mirne svireposti i fatalističke hrabrosti«, kao Ali-pašini Arnauti (p r i l o g br. 5, l e v a f i g u r a?).

»A sad — nastavlja Gotje — evo Stane Popović (Popovic), iz sela Skrada«²³ (p r i l o g br. 8), snažne i stamene lepote koja vas gleda u lice svojim vodenozelenim očima sa dugim crnim povijenim trepavicama, razastirući preko bujnih grudi svoju opletenu kosu koja izbija iz njene bele povezače; istočnjački pojas ukrašen pucetima steže joj stas, a ruka joj je uvučena u nabor pregače [kecelje], debele kao kakav čilim i ukrašene dugim rojtama. Bela suknja, neka vrsta tunike od maslinastog tkiva, opšivena crvenim gajtanom, nekoliko nizova đinđuva i amajlija, dopunjuju

¹⁹ Voyslav M. Yovanovitch, »La Guzla« de Prosper Mérimée, Paris, Hachette, 1911.

²⁰ 11 i 18 marta 1854, pod naslovom: »Album ethnographique de la monarchie autrichienne par Théodore Valerio«, i 7 maja 1855.

²¹ Pod naslovom: »Le Danube et les populations danubiennes d'après les aquarelles ethnographiques de M. Th. Valerio«. Početak je malo izmenjen, i izostavljen je raniji završetak drugog članka.

²² U Biblioteci Lepih Veština postoji samo poprsje serežanina iz Otočca (akvarel br. 70). — (Sve su primedbe naše.)

²³ Bakrorez nosi naslov: »Femme mariée du village de Skrad.«

ovu ozbiljnu nošnju, koja donekle podseća na ženski kostim iz okoline Rima²⁴.

»Lepota Save Birtinke, pravoslavne Bosanke, [Gotje kaže: femme grecque de Bosnie] (p r i l o g br. 4), razlikuje se od pomalo tatarskog tipa Stane Popović, i podseća na klasični tip kipova ublažen izrazom sanjalačke patnje«. Neobično tačno opažanje²⁵.

Ističući verodostojnost ovih crteža, koja im odista daje pored umetničke i dokumentarnu vrednost, Gotje opravdano dodaje:

»Svaki je crtež u isti mah tip i portret; u njemu se zapažaju karakter, naravi i u neku ruku istorija predstavljene ličnosti, tako je studija individualna; lice, stav, držanje, sve etnografske oznake zanimaju umetnika isto toliko koliko i osobenosti kostima, međutim tako svojstvene i tako dobro izražene. Kako je lepa glava, na primer, glava Save Momčilovića, arambaše iz sela Dunjaka [Duynak]! (p r i l o g br. 5, desna figura? — ista kao u akvarelu br. 74: Séréchaner de Malhevacz), plavog, aristokratskog, skoro engleskog tipa, za koga bi se pomislilo da je kakav preobučeni lord koji je sebi dopustio ekscentričnu ćud višemesečnog nezavisnog i divljeg života: velike plave oči, pouzdane i tužne, tanak nos, pomalo orlovski kukast, prezrive usne pune bajronovskog spleen'a pod dugim upredenim brkovima; belo lice, pa ipak rumeno, ispod preplanule boje istoga tona kao što je kosa, — sačinjavaju fizionomiju retke gospodstvenosti i najveće otmenosti. Skinite ovome gorštačkom džentlmenu njegove crvene kaftane, njegove prsnike sa tisuć pucadi, njegove grčke kremide, njegov istočnjački silav, njegovu kožnu fišekliju, njegovu panopliju ljutog oružja; obucite mu crn frak, navucite belu rukavicu na njegovu žilavu i suncem opaljenu ruku, pa ćete pred sobom imati jednog besprekornog gospodina, jednoga dendia čiji prijem u Džokej-Klub ne bi bio ometen ni jednom crnom kuglom«.

Posle Save Momčilovića, koji mu se naročito dopao, Gotje opisuje Boža Ratića [Božo Raatić], oberbašu slunjskog puka, koji je sušta protivnost (p r i l o g br. 6)²⁶. Priroda je, kaže, od njega načinila ideal romantičnog razbojnika: »Košćato preplanulo lice, orlovski nos grabljivice, crne veđe, brkovi i zulufi, sa brazdom koja gotovo deli na dvoje donju vilicu; kao da je naročito stvoren da zastrašava putnike, žene i decu«. »On je međutim lep, dodaje pesnik, ali ima melodramsku lepotu, koja pada u oči i izaziva jezu«. I opisuje mu odelo na čitavoj strani, očito zadovoljan što može nabrajati svu ovu egzotičnu opremu: houppe, soubreveste, dolman, ganse, gibernes, carabine²⁷, grègues, jambarts, sandales, manteau écarlate ...

Zatim, kao kontrast, predstavlja nam tri Bosanke katolikinje.

Prva mu više liči na kakvu odalisku umaklu iz pašinog harema nego na ženu jednog hrišćanina. »Fizionomija plemenita, tužna i pitoma, koju ozaruju dva sanjalačka siva oka, iznad kojih veđe čine tako pravilan luk kao da su doterane surmom²⁸; Istok i Zapad ljube se na usnama nežnog

²⁴ Ovome opisu odgovara i akvarel br. 68, koji međutim nosi ime: »Femme croate de Kerniak [Krnjak], 1852.«

²⁵ Akvarel br. 75, pod naslovom: »Femme grecque de Ségar, Bosnie. 1852.«

²⁶ Akvarel br. 67, datovan: »1852. Svinicza«.

²⁷ Ratić međutim ne nosi karabin, već dugu pušku.

²⁸ Surmeth.

rumenila, a fatalistička mirnoća spaja se sa katoličkom rezignacijom na ovom prekrasnom licu tako spokojno lepom.« Ona podseća Gotjea na Jevrejke iz Konstantine. Podbočena je. Odelo joj je neobično prosto i otmeno. »Noge, koje nikad nije unakazila obuća, vitke su kao noge antičkih kipova.«²⁹

Druga žena »prenosi nas sasvim u Srednji Vek«, i podseća na modele Memlinga, Luke de Leda, i Kventina Mecu³⁰. »Začudićete se, kaže pesnik, da ti modeli još žive«; i opisuje njen kostim, njenu koprenu. »Glava, divno bezazlena i pitoma, sa svojim velikim narandžastim očima, svojim malim ustima lako rumenim i svojom nežnom belinom, ima detinjsku i prisnu ljupkost mladih svetiteljki i vlastelinki koje su umetnici petnaestog stoleća slikali po molitvenicima i viteškim romanima«.

Treća, odlučnijeg izraza, podseća ga na Herodiadu kako su je proizvoljno predstavljali umetnici u Srednjem Veku, u odelu polu-istočnjačkom, polu-gotskom, polu-saracenskom.³¹

Prelazeći sa »ovih infantkinja« na slovačke težake iz okoline Raba (Arva), Gotje ističe da su oni seljačkiji tipovi, i da mesto ubojnog oružja nose mišolovke.³²

Što se tiče Cigana i »njihovih prljavih rita, u kojima se međutim pored sve bede zapaža težnja za nekim divljačkim kaćiperstvom³³, pesnik kaže da se Valerio, crtajući ih, morao setiti Lenauove pesme o trojici Cigana koji leže pod vrbom, i od kojih jedan svira, drugi nemarno i zadovoljno puši lulu, a treći spava; i dodaje: dobar nauk o tome kako treba prezirati sudbinu.

Drugu glavu svoga napisa, to jest drugi izveštaj sa izložbe, Gotje opet počinje opisom p u s t e: »Nedogledne ravnice po kojima jure gomile napuštenih konja; vreskovite rudine gde Ciganin svira u čemane na pragu krčme u koju navraćaju razbojnici [zapamtite ovaj motiv!]; p u s t a na kojoj se vidi zamišljeni pastir, nepomičan kao kakav kip, pod svojom debelom kabanicom što odoleva kiši čiji suri mlazevi brazdaju zamagljeno nebo; bare zastrte vodenim biljkama; putovi, blatavi koloseci, po kojima se tako grubo truckaju poštanske tarnice što ih vuku mali, razbarušeni i mršavi, konji.

Pošto je ispričao zanimljive Valeriove uspomene iz Silistrije i dao portret guvernera Vidina, Sami-paše, i jednog derviša koji se okreće u kovitlac, Gotje sa vidnim zadovoljstvom ustavlja na Gavazu srpskoga Kneza (p r i l o g br. 2) (ko ga nema među akvarelima Biblioteke Lepih Veština).

»Nemoguće je, kaže, videti nošnju bogatiju i sjajniju od nošnje gavaza srpskog Kneza [prince de Servie]; tkanina se gubi pod širitima i vezovima, i mi bismo samo mogli zameriti belo kravati, koja čini rdav utisak sred ovog istočnjačkog raskoša; ali G. Valerio ju je morao zadržati kao crtu naravi. Ova kravata početak je civilizacije. Obešenjak u ostalom ima drsko lice, ciničko duhovito, razdragano rumeno, i bezočnost lakeja iz

²⁹ Akvarel br. 79, datovan: »1852. Segar« (vidi i skice).

³⁰ Gotje svakako misli na Kventina Mecisa, pošto je Mecu (Gabriel) živeo sredinom sedamnaestog stoleća. — Akvarel br. 71, datovan: »1852. Kerniak«?

³¹ Akvarel br. 77?

³² Akvareli br. 42 i 43.

³³ Akvareli br. 50—62.

plemićke kuće; ako je muslimanin³⁴, on svakako slabo mari što vernima Koran zabranjuje da piju jaka pića.«

»Austrijski serežanin« sa vlaške granice, koji »odaje sasvim drukčiju rasu«, izgleda Gotjeu »bez otmenosti«. A vlaški »Dorobanc« i Srpski Pandur »imaju nečeg osobenog i odaju izvesnu prostačku originalnost«.

Najzad, »da se malo odmori od svih ovih surovih, bronzanih i brkatih lica«, pesnik opisuje nošnju jedne mlade, udate Beograđanke, u libadetu, sa fesom (p r i l o g br. 3)³⁵.

»Ona nosi kosu omotanu oko zelenkasto plavog parčeta tkanine [»bareša«], koje okružuje glavu, nakićenu adidarima; otvoreno plava marama ukršta joj se na grudima. Ljubičasto kadiveno libade [veste de velours] izvezeno zlatnim šarama, sa širokim rukavima postavljenim svilom trešnjeve boje, odudara od bele haljine sa narandžastim prugama i sa razbacanim šarama, narandžastim i sjajno crvenim; cvetno šarena ljljasta ešarpa³⁶ obavlja joj struk i pada do zemlje. Odevena tako u isti mah bogato i prosto, ona ima setno i ponosito držanje, dostojno kakve srednjevekovne kraljice, i njena glava pravilnih i otmenih crta podseća na tip koji su gotički slikari petnaestog stoleća pridavali Herodiadi«.

Skice su, dodaje Gotje, isto tako zanimljive kao i portreti ličnosti. I na kraju opisuje albanskog poglavicu Ali-Kutu³⁷.

Nadamo se da će čitalac i u prevodu osetiti lepotu Gotjeovih opisa, za koje je čak rečeno da su bolji od Igovih. Viktor Igo, odista, gleda prirodu kroz svoju lupu: uveličava je i izvitoperava. On sam kaže na jednom mestu:

Oh! si Gautier me prêtait son crayon!

U svakom slučaju, mi Jugosloveni možemo se ponositi sudom koji je ovaj tanani esteta, pesnik i slikar, dao o našim narodnim tipovima: on ih je poredio sa najlepšim, najotmenijim fizionomijama koje su nam ostavili stari majstori.

Njega su oni toliko oduševili da je zaželeo da ih oživi na pozornici. Nadahnut ovom živopisnom nošnjom, on je izradio jedan balet-pantomimu čija se radnja dešava negde u Banatu i čiji su kostimi verno rađeni prema Valeriovim akvarelima.

III

Gotjeov balet-pantomima *Razbojnik Janko* (*Yanko le Bandit*), u dva čina, pisan za muziku Deldeveza³⁸, igran je prvi put 22 aprila 1858, na dan ponovnog otvaranja pozorišta Port-Sen-Marten³⁹. Taj

³⁴ Još jedan primer o neobaveštenosti kad je reč o nama.

³⁵ Akvarel br. 84, datovan: »1854. Belgrad«; ispod slike, olovkom dodano: »C. n.... [costume national] de Serbie« — Bakrorez međutim nosi datum: 1855.

³⁶ Koja se u nas zove »bajader«.

³⁷ Skica pod brojem 72: Chef albanais.

³⁸ Edouard-Marie-Ernest Deldevez, violinist i kompozitor (1817—1897), postao je 1872 prvi dirigent pariske Opere i Društva za koncerte Konzervatorije. Komponovao je, pored jedne mise za Requiem i jedne kantate, više baleta i lirskih scena. Napisao je i nekoliko knjiga o veštini dirigovanja.

³⁹ Sagrađeno pod Revolucijom, ovo pozorište bilo je neko vreme opera. Čuveno sa svojih melodrama (*Dva robijaša*, 1822; *Kartaš*, 1827), u kojima su se proslavili glumci kao Frederik Lemetr i Marija Dorval, i sa svojih koreografija, gdje su se isticali Gđa Bogran i Potje, ono prihvata romantičnu dramu, igra *Antonia* i *Nelsku Kulu*

»scenario«, štampan u programu i razdan kritičarima na premieri⁴⁰, objavljen je tek 1872, u Gotjeovoj zbirci: *Théâtre. Mystère, comédies et ballets*⁴¹.

Tekst, koji ispunjava deset stranica, opisuje dvanaest nemih prizora. Oni se odigravaju najpre u jednoj krčmi, zatim na otvorenoj pusti. Neke ličnosti, možda i sam glavni junak Janko, pripadaju našem narodu; druge, Rumunima i Ciganima. Vidi se da piscu nije dovoljno jasna njihova narodnost, pošto o njoj ne daje bližih podataka, i pošto razlikuje Vlahe od Moldavaca.

U belo okrečenoj krčmi: velika peć, po uglovima burad zastrta starim ćilimovima, i dva-tri prosta stola sa drvenim klupama duž zidova. Razbojnički vođa Janko i njegova četa sklonili su se tu ispred potere. Krčmar, njegova žena i služavka otvaraju im podrumaska vrata, i oni silaze u skrovište. U tom panduri zalupaju na vrata, i njihov starešina lepi na zid objavu u kojoj se obećava dve hiljade forinata nagrade onome koji oda razbojнике. Krčmar bi hteo da zaradi tu sumu, ali ga žena i služavka odvrataju. — Po odlasku pandurskog odreda, četa izlazi iz skrovišta, i naručuje vino. Jedna grupa mladih Ciganki igrajući upada u krčmu, sa sviračima; a za njima seljanke i seljaci, »srpski, vlaški, moldavski«, i staju uza zid. Divertisman: razbojnici igraju sa Cigankama. Narodnu igru »pujala« izvode Janko i služavka Nacka (Nacka).

Ciganska kraljica Jamini i njena suparnica Vasilija dolaze malo zatim. One obe vole i žele da očaraju zavodljivog Janka, čiju smelost i velikodušnost opevaju narodne balade. Posle malog oklevanja, on se odlučuje za Vasiliju. Jamini smišlja osvetu, ali Vasilija, tobož bacajući karte, upozorava svoga dragog Janka na opasnost. Janko naređuje svojim ljudima da uhvate cigansku kraljicu, ali ovi, iz straha od njenih kabalističkih migova, propuštaju je, i ona dostojanstveno odlazi. Na pragu se susreće sa jednim čovekom u dužoj kabanici, kome kaže nešto na uvo. Ovaj ulazi ćutke, a za njim još nekoliko drugova, isto tako zaogrnutih. Usred nastavljenе igre, panduri zbacuju svoje ogrtače, i nastaje borba, u kojoj se Ciganke i seljaci stavljaju na stranu razbojnika. Janko uspeva da umakne kroz zveket sabalja i dim od baruta.

Drugi čin dešava se na pusti. Na vidiku samo nekoliko starih vrba i dermova. Oko ispregrnutih ciganskih kola, ljudi kuju potkovice, žene kuvaju ručak, deca se igraju. Vasilija dolazi sa Jankom, koji se prerušava u svirača. Nailaze panduri, pretresaju logor, ne prepoznaju Janka, i traže od Vasilije da igra po taktu Jankove violine. U tom se pojavljuje Jamini, koja odmah prepoznaje razbojničkog vođu, i odaje ga, budeći zaspale pandure. Janko i njegovi ljudi bivaju pohvatani.

Ali doboš objavljuje da je to poslednji dan Jaminine »vlasti« nad Ciganima. Po tradiciji, najbolja igračica ima da postane nova »kraljica«. Divertisman: Jamini i Vasilija igraju za prvenstvo. Vasilija, koja odnosi

od A. Dima, i Igove komade: Marionu Delorm, Lukreciju Bordžija, Mariju Tudor, Ruj Blasa. Tu je Igo upoznao Žilietu Drue.

⁴⁰ In-4°, na jednoj strani, na ružičastoj hartiji. Program nije predan ni pariskoj Narodnoj Biblioteci, niti je objavljen u *Bibliographie de la France*.

⁴¹ Spœlberch de Lovenjoul, *Histoire des œuvres de Théophile Gautier*, Paris, 1887, t. II, p. 156.

pobedu, igrajući sa pandurskim handžarima, vešto poseće razbojnicima veze oko ruku i daje im oružje.

Truba oglašuje dolazak »serežana«, i Janko mu se predaje, ali pod uslovom da bude primljen u vojsku, da bi na taj način dostojnije primenio svoju hrabrost. Vasilija se odriče kraljevske časti u korist Jamine, i vraća se redovnom životu. Divertisman sa baletom završava prizor.

Ova romantična pantomima postigla je na pozornici veliki uspeh. O tome nam daje podrobna obaveštenja jedan prikaz u *Moniteur universel*⁴². Njegov pisac, R. de Rovre (Rovray), — koji je za tu priliku zamenio u pozorišnoj rubrici stalnog saradnika, samoga Teofila Gotje, — nalazi da je balet prekrasan, i hvali upravu što je razdala program, »napisan savršeno jasno, otmeno i sažeto«.

Janko — kaže hroničar pričajući predmet baleta — ima za sebe žene, t. j. lepotu, ljupkost, duh, lukavstvo i odanost, i može zahvaljujući njima da prkosi učenama i klopkama. Igru i prizore, lokalnu boju, čine još prijatnijim sjajni kostimi, »najlepši, najverniji što su se ikad videli u jednom baletu«. »Žene su klicale po ložama i žalile, glasno, što nema kostimovanog bala te nedelje da bi odmah obukle ružičastu bluzu i izvezenu rekle, zelenu suknju sa šarenim trakama, Gđe Bataljini i Gđice Gišar«. I kritičar dodaje: »Ovi velelepi kostimi verno su izrađeni prema crtežima koje je G. Valerio doneo sa svoga puta na obale Dunava, i biće mi dopušteno da čestitam i da zahvalim ovome odličnom umetniku čiji su putni utisci tako lepo doprineli našem zadovoljstvu«.

Muzika Deldevezova je puna živosti, melodije i poleta. »Osetio sam, kaže Rovre, mnoge smeke i nove ritmove, mnoge motive koji kao da su nadahnuti narodnom pesmom, mnoge arije srpske, moldavske ili vlaške... Muzika G. Deldevezova lišena je u isti mah svake banalnosti i svake preteranosti«. Divertismani su izvedeni sa neobično mnogo smisla i ukusa. »Pujala« je »ognjevita, praskava igra koja žestinom i snagom nadmaša sve »jaléos« i sve krakovljake na svetu«. I kritičar uznosi ples svih glumica, od kojih su dve glavne igrale prvi put u tom pozorištu, i kojima je cela sala pljeskala gromoglasno (»à tout renverser«), tako da su neke igre morale ponavljati. Jedna od njih, Gđa Bataljini, očarala je publiku svojom veštom »igrom preko jaja«, zavezanih očiju, pri kojoj ni jedno jaje nije stradalo...

Na kraju Rovre piše čitavu slavopojku baletu i pantomimi, koji nas, kaže, prijatno odmaraju i razonode, posle dnevnih briga, uljulkuju nas svojim lelujavim i mekim melodijama, svojim belim, strasnim, vazdušastim licima koja kao da se prepliću i gube jedno u drugom kroz magloviti san. Njihovi su predmeti, uz to, mahom veseli; oni ne iskopavaju kosture i utvare, ne razgolićuju strasti i poroke ispunjavajući nas jezom i odvratnošću.

O uspehu ove baletske pantomime svedoči i to što je igrana uzastopce dvadeset i dva puta⁴³.

Tako je, zaslugom slikara Teodora Valerio, uža Hrvatska sa ostalim prečanskim krajevima ušla skromno u francusku književnost kroz ovaj Go-

⁴² Od 25 aprila 1858.

⁴³ Zajedno sa melodramom Felisjena Malfija (Mallefille) *Les Mères repenties*, koja se dešava u Rusiji, i čije su junakinje dve modiskinje u koje se zaljubljuju kneževi.

tjeov prikaz i njegovu pantominu, kao Dalmacija kroz Morlake kontese Rosenberg-Orsini i Merimeove Gusle, Slovenačka kroz Nodjeovog Žana Zbogara, Srbija kroz Lamartinov Put na Istok, Crna Gora i Boka kroz Nervalove Crnogorce, Lotievu Paskvalu Ivanović i njegove putopise, — sve skupa zahvaljujući našoj nenađmašnoj narodnoj poeziji koja se svojim čarima nametnula evropskoj pažnji.

Résumé. M. le Dr. Miodrag Ibrovac, Professeur de la langue et de la littérature française à la Faculté des Lettres de Belgrade, présente ici son traité sur Théodor Valério (1819—1879) et sur Théophile Gautier (1811—1872), dont le premier était peintre et l'autre présentait dans ses oeuvres littéraires les types de la vie nationale des Slaves méridionaux vers le milieu du XIX siècle. Cet essay est en effet un chapitre du livre qui pourrait être intitulé « Yougoslavie vue par les artistes français ».

Au milieu du siècle dernier entore à cause des renseignements encore insuffisants, des récits de voyage superficiels, des liens culturels très faibles de l'Europe occidentale avec les Slaves méridionaux et le Balcan en général, un critique d'art a écrit à Paris qu'il y a encore dans le Sud-Est de l'Europe des races sauvages, des peuplades nomades, qui sont en train de disparaître ou de se transformer sous l'influence de la vie moderne qui les enlure, emportant par cette disparition avec leurs types caractéristiques le secret d'une vie et d'une poésie qui n'auront bientôt plus place sous notre soleil.

Les dessins de Th. Valério interprétés par Th. Gautier ont attribué beaucoup à une connaissance meilleure du Sud-Est de l'Europe. L'étude de M. Ibrovac est accompagnée de 24 reproductions des illustrations magistrales de Th. Valério, dont l'auteur s'occupe dans son traité. Dans la troisième partie de son essay l'auteur parle du balet-pantomime de Th. Gautier « Yanko le bandit », plein d'éléments de la vie des Tzigans, qui ont été très souvent confondu de la part des étrangers mal renseignés avec les peuples autochtones de l'Europe du Sud-Est.

1. Srpski guslari (Musiciens Serbes). 1855., 17×23.5 cm

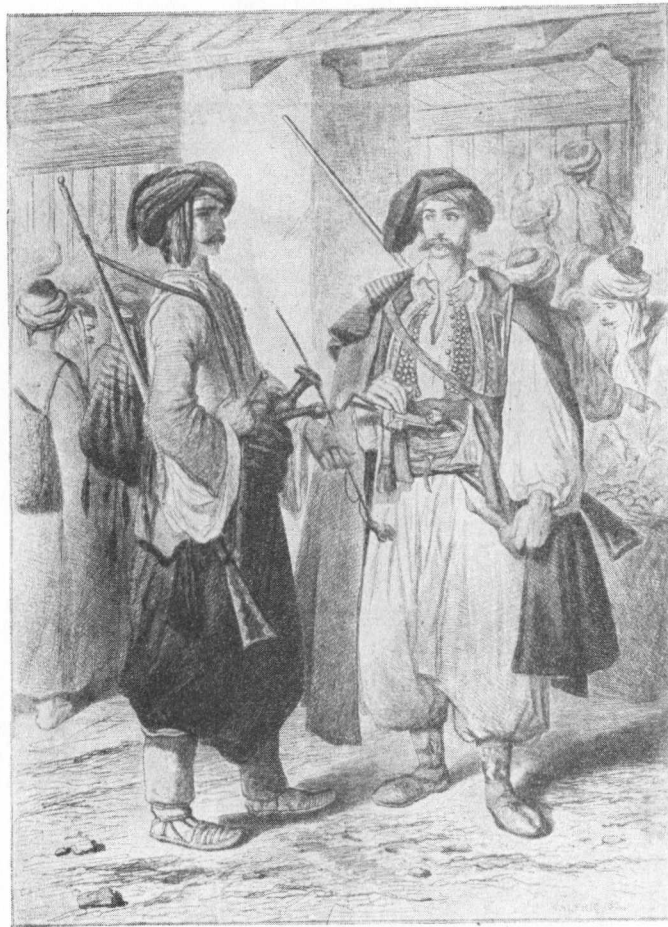
2. Kavaz kneza Srbije (Cavas du Prince de Servie)
1855., 16×25

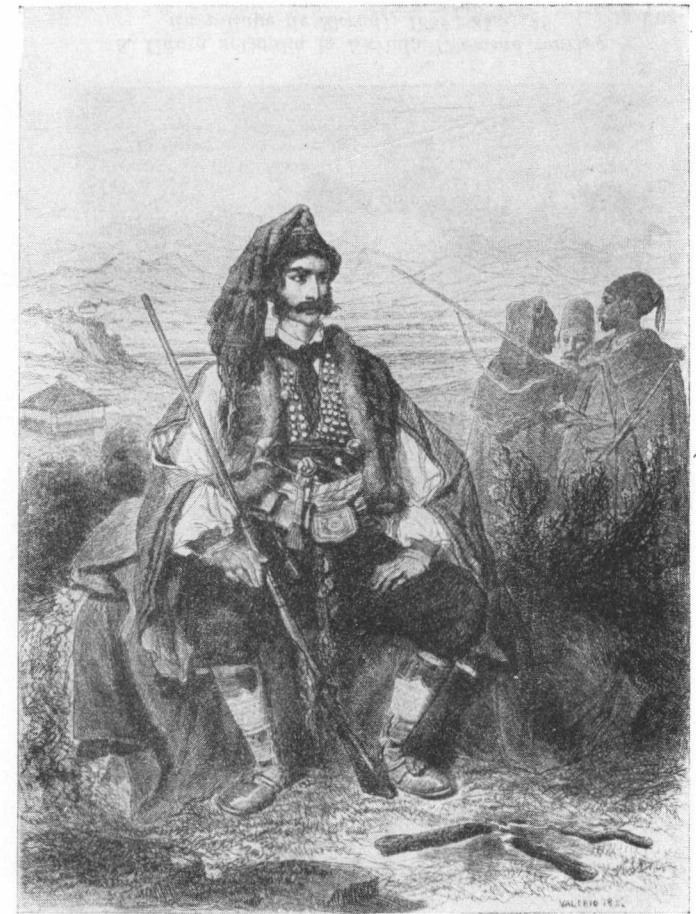
3. Udata Beogradanka (Femme mariée de Belgrade)
1855., 16×25

4. Pravoslavna seljanka iz okoline Zavalja (Femme grecque
des environs de Zavaglie), 1854., 24.9×18.4

5. Uspomena na »Rastel« u Zavalju (Souvenir du Rastel de Zavaglie), 1854., 18×24.5

6. Božo Raatić, Oberbascha des Serreschaners, 1854., 51×34.3

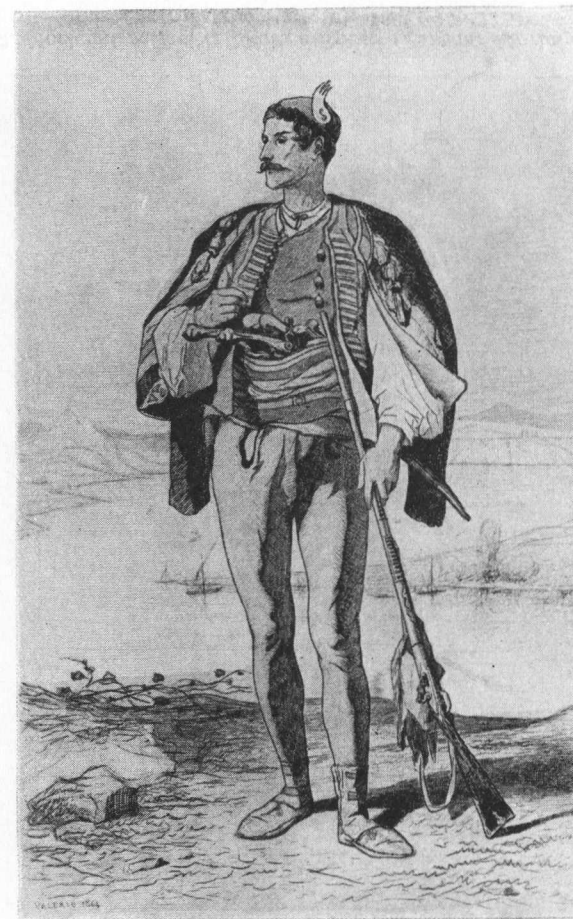
7. Aram-bascha des Serechaners d'Ogulin, 1855.,
16×25.5

8. Udata seljanka iz Skrada (Femme mariée
du village de Skrad), 1854., 25.5×16

9. Šibenčanka, 1875., 23.8×15.8

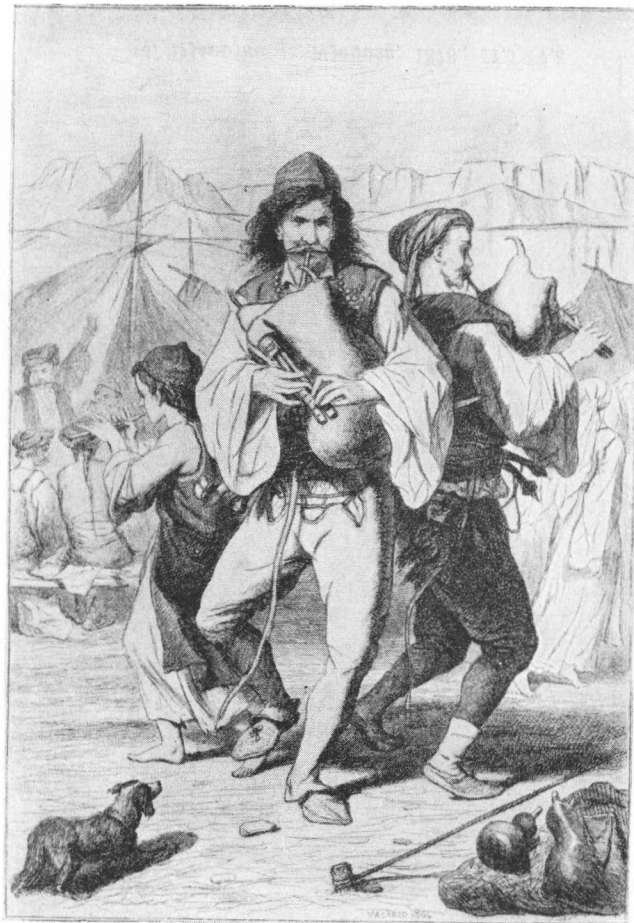
10. Gradski stražar u Šibeniku (Garde de la ville de Sébénico), 1864., 25.3×16

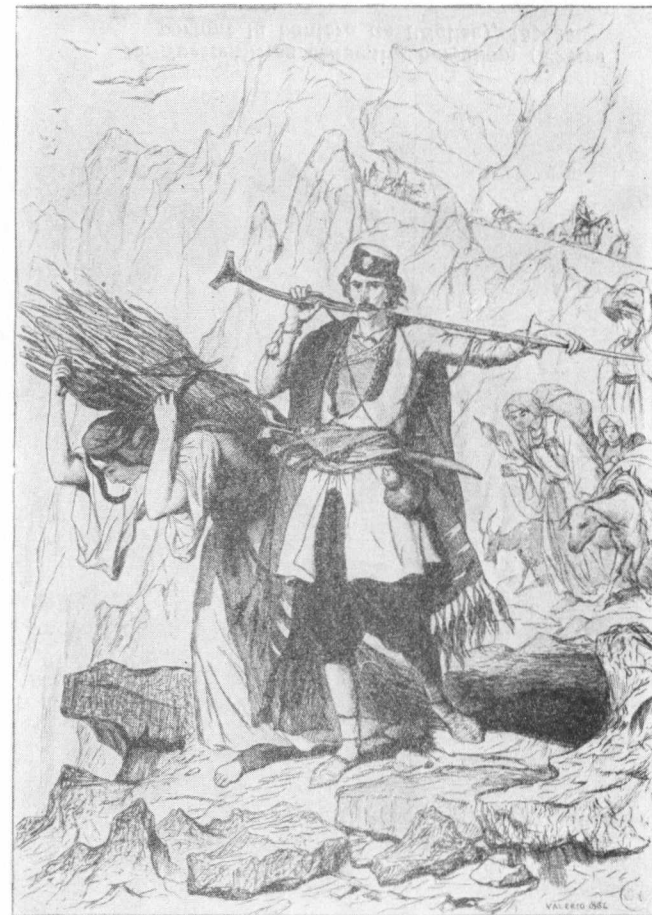
11. Seljanka iz okoline Splita, 1875., 11,9×8

12. Morlački seljaci iz okoline Splita (Paysans Morlaques des environs de Spalato), 1861., 16×13,5

13. Morlački gajdaši iz Solina (Musiciens Morlaques, Salone), 1864., 23.8×16.3

14. Odlazak na trg u Kotor (Le départ pour le marché de Cattaro), 1864., 17×24

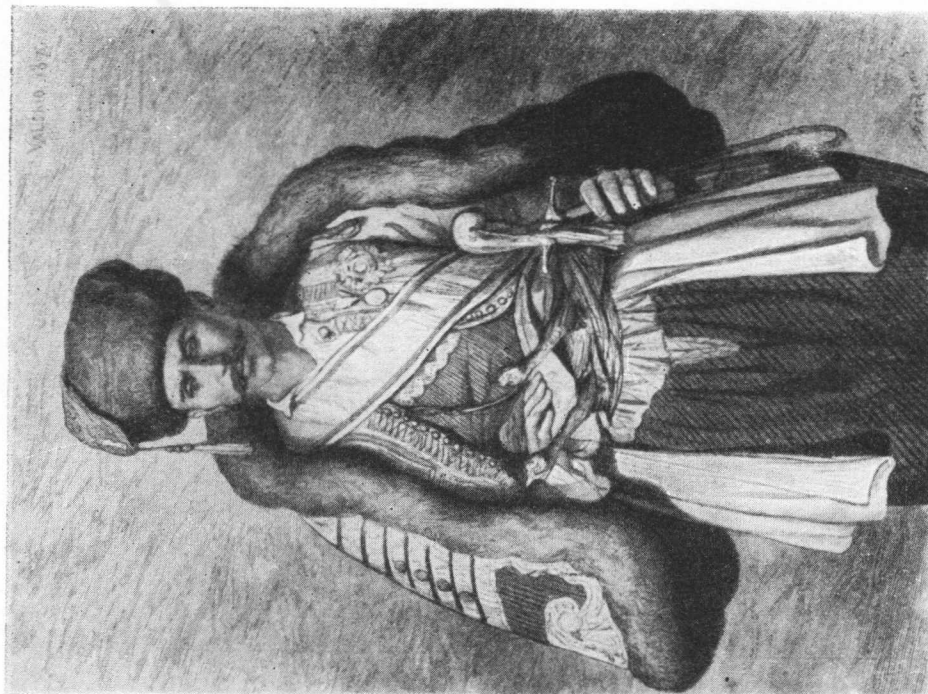
15. Djevojka iz Njeguša, 1876., 11.5×7.8

16. Sveštenik sa crkvenim barjacom (Prêtre portant la bannière de l'Eglise), 16×25

17. Brđanka (Crna Gora i Brda!) 1876., 15.9×11.9

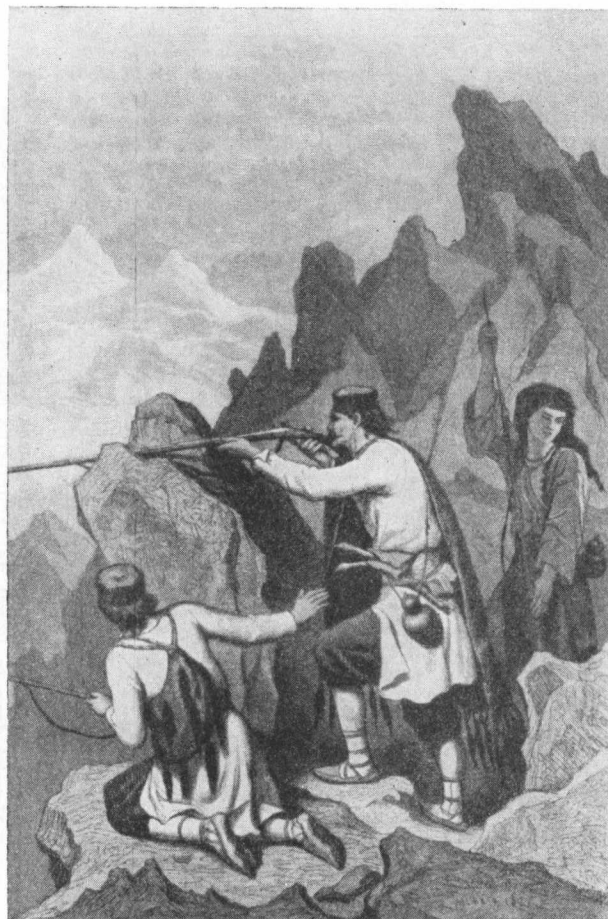
18. Crnogorski senator, 1876., 15.8×11.8

19. Molitva za pokojne u Crnoj Gori (La prière pour les morts), 1864., 16×15

20. Guardiana, čuvarica oružja, lula i kolenki pred cetinjskim manastirom, 1876., 24×16

21. Puškanje crnogorskih vojnika, 1877., 23.8×15.8

22. Pastirka sa albanske granice, 1864., 16×23.5

23. Naricanje pred cetinjskim manastirom, 1876., 11.8×15.9

24. Hongroises, Bohémiens, Slovaques, Hongrois, Croates des Frontières Militaires.
Marché dans le Banat des Frontières Militaires (Autriche) 32×22